

SBM 949, Godthåb etape II

Bygherrerapport

Skanderup Sogn, Hjelslev Herred, Århus Amt. Sted.nr 16.02.08. sb.nr. 138.

Bygherrerapport for systematiske arkæologiske undersøgelser i vej-, sti- og kloaktrace ca. 5500 m². Området var udlagt til vej, sti og kloak i forbindelse med erhvervsbyggeri, lokalplan nr. 122. Udgravningen har påvist anlægsspor i form af stolpehuller, brønde og gruber, der udgør boplads og aktivitetsspor fra perioderne: Ældre stenalder (Ertebølle) enkelte gruber og løsfund, intensive bebyggelsestyper fra førromersk jernalder (ca. 500-Kr.f.) og ældre romersk jernalder. Vikingetiden ca. 900-1000 e. Kr. er repræsenteret ved brønde og gruber, samt dele af huse. Fra middelalderen stammer løsfund i form af et skår fra en kande. Ledelsen af det arkæologiske arbejde er udført af Camilla Bjarnø efterfulgt af Poul Nissen, Susanne Nissen Gram og Ejvind Hertz i 2004.

SKANDERBORG MUSEUM

Indholdsfortegnelse

Resumé	s. 1
Indholdsfortegnelse	s. 2
Tidstavle	s. 3
Undersøgelsens forhistorie	s. 4
Administrative data	s. 5
Udgravningens forløb, målesystem og metode	s. 6
Topografi, terræn og undergrund	s. 8
Undersøgelsens resultater	s. 9
Førromersk jernalder	s. 9
Ældre romersk jernalder	s. 10
Yngre romersk og Germansk jernalder	s. 11
Vikingetid	s. 12
Naturvidenskabelige undersøgelser	s. 12
Fund	s. 13
Avisartikler	s. 14
Sammenfatning	s. 14
Fremtidigt arbejde	s. 15

Undersøgelsens forhistorie

I 2003 blev der foretaget prøvegravninger nord, øst og vest for området.

Nord for området, på det højest liggende terræn mellem den kommende fordelingsvej og den eksisterende motorvej E45 er der i søgegrøfterne fundet massive anlægsspor fra ældre romersk jernalder 1.-2. årh. e. Kr. (jvnf. Tidligere indsendte afrapportering for prøvegravningerne og den supplerende prøvegravning 2003, SBM j.nr. 949, Godthåb af Mads Dengsø Jessen).

Vest for området (Etape 1) er der ved prøvegravning, samt ved de tidligere og igangværende systematiske undersøgelser, fundet bebyggelse fra neolitikum, yngre romersk jernalder (3.- 4. årh. e. Kr.) og ældre germansk jernalder (5.- 6. årh. e. Kr.), samt mulig tidl. middelalder.

Hertil kommer detektorfund fra ældre germansk jernalder (5.-6. årh. e. Kr.), vikingetid (o.1000 e.Kr.), samt middelalder (1100-1400 e. Kr.).

Området blev prøvegravet i perioden 19. marts - 2. april 2004. Der blev i alt trukket 7 nord-syd gående søgegrøfter, søgegrøfterne AF-AL, nummereret fortløbende efter det system, der blev anvendt ved de tidligere prøvegravninger på SBM 949, Godthåb. (jvnf. tidligere indsendte afrapportering for prøvegravningen forud for etape 2, 2004, SBM j.nr. 949 Godthåb af Camilla Bjarnø).

I tilgift til de syv søgegrøfter, der er omtalt i prøvegravningsrapporten er yderligere to søgegrøfter, AM og AN, samt en udvidelse af søgegrøft AL blevet foretaget. Disse vil blive medtaget i denne beretning.

Se i øvrigt Bygherrerapport og beretning for etape III, for områdets øvrige historik.

Administrative data

De systematiske undersøgelser finansieredes af Skanderborg Kommune. Korrespondancen er foregået mellem Skanderborg Museum ved museumsinspektør Helle Reinholdt og arkæolog Ejvind Hertz samt Skanderborg kommune ved leder af planafdelingen Ole Aagaard Frandsen, Rådhuset, Adelgade 44, 8660 Skanderborg, tlf.: 87 94 20 00.

Kontaktperson og sagsbehandler for Kuas var Birgit Andersen.

Entreprenørarbejdet blev varetaget af Entreprenørfirmaet Ove Arkil, Mørksøvej 37, 8600 ved projektleder Evald Thomsen i samråd med ingeniør Peter Gamst fra Nirás, Silkeborg Vejlsøvej 51, 8600 Silkeborg. I hele byggeperioden blev der fast hver 2. tirsdag holdt byggemøder hvor udgravningslederne også var repræsenteret. Skanderborg Museum er ansvarlig for undersøgelserne, og al original dokumentation samt de indsamlede oldsager opbevares her. Floteringsprøverne opbevares på Konserverings og naturvidenskabelig afdeling på Moesgård Museum.

Denne rapport behandler og omfatter udelukkende udgravningsresultaterne fra etape II, hvor disse indgår i en sammenhæng med konstruktioner fremkommet ved etape III, er dette angivet og der er henvist til disse. Rapporten foreligger som en bygherrerapport samt en udgravningsrapport. Sidstnævnte er mest omfattende, idet denne indeholder et udprint af samtlige lister. Hertil kommer en liste over alle de snittede anlæg eller anlæg med relationer til konstruktioner (f.eks. huse). Desuden er vedlagt: En fundliste med beskrivelse af genstande, en tegningsliste, samt fotolister af fotos optaget med museets kamera. Alle data findes i digital form(excell og mapinfo), hvorfra de udprintede lister er udvalgt. Alle data, samt de digitale udgravningsplaner m.v. i Mapinfo er overført til cd-rom og henligger i museets arkiv blandt originaldokumentationen.

Alle originaltegninger foreligger i blå plastfolie i A 3 format.

Udgravningens forløb, målesystem og metode

Optakten til undersøgelsen fandt sted den 30. marts, hvor der blev afholdt et byggeplanlægningsmøde, tilstede var repræsentanter for Niras, Ove Arkill, Århus Amt, Skanderborg Kommune og Skanderborg Museum (Kopi af mødereferat er vedlagt, den tidligere indsendte afrapportering for prøvegravning forud for etape 2).

På mødet kom de første tidshorisonter frem, og det viste sig at byggeriet var planlagt til at begynde førstkommande mandag kl. 7.00, dvs. den 5. april. I første omgang drejede det sig om muldafrømning i vejtraceet. Efter påske fra tirsdag den 13. april, skulle muldafrømningen foregå fra to kanter, og ønsket fra bygherres side var i denne forbindelse, at de arkæologiske undersøgelser kunne foregå med to sideløbende hold, så de arkæologiske undersøgelser tidsmæssige udstrækning kunne minimeres, og anlægsarbejdet i videst muligt omfang kunne fortsætte efter planen.

Det blev ved samme møde aftalt at vejtraceet skulle afmærkes, således at en afsøgning af området kunne gøres med metaldetektor, inden selve muldafrømningen fandt sted. Denne afsøgning blev foretaget af Ove Madsen, som tidligere havde afsøgt Etape 1, de berørte arealer blev desuden i starten også afsøgt med metaldetektor under selve muldafrømningen, men det var ikke muligt for detektoren at følge med maskinernes hurtigt fremskridende afrømning.

Vejtraceet blev efter afrømningen opmålt med totalstation, og tegnet med pantograf 1:50 eller med totalstationen, herefter blev alt digitaliseret og lagt ind i UTM og i forhold til vej- og kloaksystemet (Se oversigtskort 1).

Muldafrømningen blev i vejtraceet foretaget med 18 tons gravemaskine og i de supplerende søgegrøfter med rendegraver, begge former for maskinkraft var fra entreprenørfirmaet Ove Arkill, som havde entreprisen på vej-sti og kloak-tracee. Entreprenørarbejdet blev betalt af kommunen og blev holdt indenfor de ønskede tidsrammer. De arkæologiske undersøgelser forløb til trods for dårligt vejr i den første del af udgravningen rimeligt uproblematisk, og medførte ingen nævneværdige forsinkelser for

anlægsarbejdet. Da Etape II kun omfatter de arealer, der ligger inden for vej, sti- og kloak tracee, giver dens resultater isoleret set kun et fragmentarisk billede, som for de fleste bebyggelsesspors vedkommende kun giver mening i sammenhæng med resultaterne, der foreligger fra Etape III, de steder det er relevant, vil der blive henvist til disse.

I udgravningen deltog Ejvind Hertz cand.bac., Peter Jensen cand.bac., Thomas Andersen cand.bac, Line Olsen cand.bac Poul Nissen cand.phil, Karina Kristensen stud.mag., Susanne Nissen Gram cand.mag. og Camilla Bjarnø cand.mag.

Topografi, terræn og undergrund

Det undersøgte areal er beliggende umiddelbart syd for motorvej E45 på et areal, der skrånede ned mod banelegemet, der gennemløber Skanderborg by.

Der er flere højdedrag i området og bebyggelsen har været beliggende på en stor bakkeø, der mod nord er afgrænset af Illerup Ådal, mod sydøst af Skanderborg Sø og mod sydvest af Iverseng. Landskabet er herved udformet som en typisk østjysk istidsbakkeknold eller moræneknold. På knoldens øverste og nordøstligste områder er der registreret flere overpløjede gravhøje. Længst mod nord falder terrænet kraftigt ned mod Illerup Ådal, mens det mod syd falder mere jævnt. Området har i oldtiden været mere præget af vådområder, som kunne påvises enkelte steder under udgravningen. Et ret markant forløb af et vådområde/slugt kunne påvises i et nordøst-sydvestgående strøg umiddelbart sydøst for udgravningen. Undergrunden er mest sandet, men dog partielt med leret konsistens. Se i øvrigt beskrivelsen i afrapporteringen for Etape III.

Undersøgelsens resultater

I det følgende vil der blive redegjort for de forskellige fund, der er gjort ved de systematiske undersøgelser i forbindelse med Etape II, dvs. de anlæg, der befinder sig i vej, sti og kloak traceet. Hvor disse indgår i en sammenhæng med de bebyggelsesstrukturer, der blev frilagt i forbindelse med Etape III, vil der blive henvist til de relevante steder i beretningen for denne. Udgravning af og beretning for etape III er forestået af Susanne Nissen Gram og Søren Timm Christensen i perioden 2004-2006.

Konstruktioner, Huse og hegn.

Etape II, har ingen selvstændige huskonstruktioner, men efterbearbejdningen af de systematiske undersøgelser for etape III, har det vist sig at de anlægsspor fundet ved etape II, fordeler sig på følgende konstruktioner (for nærmere beskrivelse se konstruktionsliste for etape III).

Ældre Jernalder

5 Langhuse: K123, K129, K130, K165, K173.

6 Staklader: K133, K134, K135, K138, K174, K175.

2 Hegnsforløb: K148, K196.

Vikingetid

3 langhuse: K138, K185.

Førromersk jernalder ca. 500 f. Kr. til Kristi fødsel

Fra førromersk jernalder er der fundet flere gruber med betydelige mængder keramik og tolkningen af gruberne er for de flestes vedkommende, at der er tale om lertagningsgruber. Da disse oftest ligger i udkanten af bebyggelsen, er der sandsynligvis tale om periferien af en bebyggelse fra førromersk jernalder.

I gruberne er der sammen med grovere keramik, også gjort fund af meget finere forarbejdet keramik, der ikke er typisk husholdningskeramik.

Ældre romersk jernalder omkring Kristi fødsel – 160 e. Kr.

Hovedparten af de på nuværende tidspunkt daterbare bebyggelsesspor skal nok henlægges til ældre romersk jernalder. Et særligt fund fra denne periode er en mulig ovn fra sen ældre romersk jernalder. Det drejede sig om et øst-vest orienteret anlæg, A2545, med tydelige spor efter træbygning og udrømningszone, med skår fra adskillige kar, heraf enkelte sekundært brændt. Længde 233 cm, bredde u. udrømningszone 130 cm, bredde med udrømningszone 175, der er løbende taget fotos for hver 10 cm, som dokumentation, disse vil, hvis ønsket, kunne give en meget detalieret digitalisering af anlæggets konstruktion.

Anlægget, som under udgravningen blev antaget for at være en grav med tilhørende offergruber, indgår i et større grubekompleks, hvor flere af gruberne kan vise sig at være lignende ovne.

Eksempler på det fotomateriale, der foreligger fra udgravningen af A2545. Foto: Thomas Andersen, 2004.

Yngre romertid og germansk jernalder ca. 160 e. Kr.-750 e. Kr.

På etape I er der fundet bebyggelse fra yngre romersk og germansk jernalder. Fra germanskjernalder er der også fundet en række detektorfund; 5 ligearmede fibulaer, en muligvis to korsformede fibulaer, et fragment af en pladefibel – alle typisk gravudstyr. Der er fundet to rektangulære kogestens gruber, A 2936 og A 2927, kort tid efter disse er der anlagt et hus K185, (under udgravningen af etape II, tolket som hegn), antagelsen er at der er tale om gruber fra sen yngre germansk jernalder eller vikingetid, da huset er dateret til vikingetid efter udgravning under etape III. Der er ikke fundet daterende skår fra gruber eller stolpehuller, men der er udtaget trækul til c14, og der blev fundet et stykke jern i den ene af gruberne.

Det ses her tydeligt, hvorledesvikingetidshuset er anlagt hen over gruberne.Foto: Camilla Bjarnø 2004.

Vikingetid ca. 750-1050 e.Kr.

Der er på etape II fundet en brønd fra vikingetiden med fragmenter af op til flere kuglekar, samt stempelornamenteret keramik.

Fra samme brønd stammer 2 vævevægte og i nærheden er der i bunden af en grube fundet en konisk tenvægt.

Herudover er der fundet flere esser, hvor af en eventuelt kan knyttes sammen med et hus og et skår fra et kuglekar.

Gårdsanlæggene fra perioden var under udgravningen af etape II, endnu ikke sikkert lokaliseret, da det ikke var muligt at finde dem i det fragmentariske billede søgegrøfter og vej-,sti-, kloaktrace tilvejebragte, men der var ikke være tvivl om, at de vil være at finde ved en større flade afdækning. Hvilket også viste sig under de systematiske undersøgelser under etape III, hvor et større gårdsanlæg af trelleborgtype fra Vikingetiden blev udskilt. Hertil kommer fundet af en lille tenvægt af bly.

Naturvidenskabelige undersøgelser

De naturvidenskabelige undersøgelser består primært af artsbestemmelse af korn og frø i de jordprøver, der blev udtaget i udvalgte anlæg, men også af enkelte undersøgelser af træ med henblik på artsbestemmelse og dendrodatering. Der er blandt andet fundet korn af havre, rug, nøgenbyg, byg og hvede samt frø af henholdsvis hør og sæddodder. I grube A2637 blev der fundet flere frø fra henholdsvis sæddodder og hør samt rester af forkullede stængler og rødder. Sæddodder, som er en forholdsvis sjælden plante, forekommer oftest i forbindelse med dyrkning af hør og tilstedeværelsen af sæddodder tyder ydermere på at gruben hører til den ældste del af jernalderen. Jordprøverne fra grube A3362 viste sig at indeholde en del frø og korn og tilstedeværelsen af blandt andet nøgenbyg indikerer at gruben, ligesom ovennævnte grube A2637, kan dateres til den ældste del af jernalderen.

Fra grube A2739 stammer to pæle, som blev undersøgt på Wormianum, Moesgård museum. En dendrodatering var ikke mulig, da der var for få bevarede træringe, men undersøgelsen viste, at der for begge pæles vedkommende var tale om asketræ. I denne grube blev der ligeledes fundet enkelte korn af rug og byg. Rug optræder normalt først fra yngre romersk jernalder, og det kan give et fingerpeg om grubens datering.

Fund

I alt er der fra udgravningen Godthåb etape II oprettet 154 X-numre - fundnumre.

Keramikken omhandler i alt 77 X-numre, som rummer i alt 1884 stk. keramikskår

De øvrige fund fordeler sig på følgende fundgrupper:

Genstandstype	Antal x-numre
Keramik	77
Flint	5
frådsten	1
Knogle, tand	4
Slibesten	1
Kværnsten	2
Metal	4
Tenvægte	1
brændt ler	4
Slagge	1
Vævevægt	2
Ildbuk	2
Rund sten	1
Jordprøver	19
Trækulsprøver	3
I alt x-numre	154

Figur 1. Tabel over fundgrupper

Det skal bemærkes, at hvert enkelt x-nr kan indeholde adskillige genstande.

Af metodiske grunde skal det nævnes, at keramikken først og fremmest blev fundet i gruberne, og at fund i huskonstruktionerne var både meget sparsomme og ukarakteristiske. Derfor, og af andre metodiske grunde forbundet med keramikfund fra stolpehuller, kan husene ikke dateres på baggrund af keramik fra stolpehullerne.

Den langt overvejende del af fundene fra Godthåb etape II bestod af keramikskår af bopladskarakter. Hermed menes skår fra enkeltudformede og ikke ornamenterede kar, der

var dog også finere stykker keramik i mellem, der gjorde det muligt, at typebestemme dem.

Artikler i:

Uge-Bladet onsdag d. 12. maj 2004

Århus Stiftstidende: mandag d. 10 maj 2004

Sammenfatning

Udgravningerne ved Godthåb etape II i Skanderborg har frembragt interessante fund fra jernalder og middelalder, samt to lidt mere usikre husfund fra yngre stenalder. Et af udgravningens hovedformål var om muligt at klarlægge en eventuel bosættelse, som tidsmæssigt kunne relateres til de rige våbenofferfund fra det nærliggende Illerup Ådal. Offerfundene er gjort mindre end 1 km fra bopladsområdet ved Godthåb. Desværre har det ikke, under udgravningerne ved etape I, været muligt at fastlægge en sådan direkte relation, idet de udgravede bebyggelsesspor ikke kan præcis dateres til denne periode og metaldetektorfundene, synes at være fra tiden umiddelbart efter den sidste del af våbenofferfundene.

Der blev fundet bebyggelsesspor fordelt over det meste af området – relativt velbevarede stolpehuller efter østjyske forhold. Bebyggelsessporene koncentrerede sig i klynger fordelt over det meste af vejtraceet (se oversigtsplan 1). De tilsyneladende tomme felter på oversigtsplanen skyldes i visse tilfælde moderne destruktion (såsom nedrevne bygninger, opfyld eller traktose). Dateringen af bebyggelsessporene strækker sig fra ældre jernalder op til vikingetid, og synes set i tilknytning til Etape I, at vise en kontinuerlig bebyggelse i området fra førromersk jernalder til vikingetid. Det har vist sig ved de efterfølgende undersøgelser af det omgivne område, Etape III. At dreje sig om en vandre landsby, der udvikler sig fra enkeltgårde i førromersk jernalder til en egentlig landsbystruktur i ældre romersk jernalder. Samt gårdsanlæg fra vikingetiden.

Det er første gang, at der i Skanderborg er fundet regulære bebyggelsesspor fra denne periode. Bosættelsen fra vikingetiden blev hverken afgrænset mod øst eller mod nord og

der vil således være stor sandsynlighed for, at denne også kan findes på nordsiden af motorvejen.

Det må konkluderes, at området, der har været under udgravning ved Godthåb etape I-III har været kraftigt udnyttet i oldtiden. Hovedsagligt til bebyggelse i den ældre jernalder og frem til vikingetid. Bebyggelsen fra yngre romersk jernalder og ældre germansk jernalder er mere sparsomt bevaret, men der er dog med sikkerhed tale om flere beboelsesfaser indenfor samme område. Området er dog endnu ikke afgrænset i sin udstrækning mod nord, dels på grund af de kunstige grænser, som lokalplanen udlagde, og som udgravningen skulle overholde, dels kan det frygtes, at den endelige udstækning heller ikke kan findes, da bebyggelsen sandsynligvis fortsatte under den nuværende motorvej. Det tyder således på, at lokaliteten Godthåb kan betegnes som en såkaldt vandrelandsby, begyndende engang i førromersk jernalder og afsluttet i vikingetid.

Fremtidigt arbejde

Da udgravningerne op mod motorvejen har vist at bebyggelsessporene fortsætter, og flere af de fine detektorfund er gjort på dette resterende stykke, skal det på det kraftigste pointeres, at det sidste endnu ikke udgravede jordstykke vest for Låsbyvej og nord for stamvejen (A. Bloms Vej) skal udgraves i tilfælde af udnyttelse af området, som vil kræve jordarbejde.

Da de forhistoriske spor her kun er dækket af et meget tyndt muldlag, må der ej heller køres med tungt maskinel i området, da dette vil opløje og ødelægge de vigtige anlægsspor. I lokalplanen er arealet udlagt til grønt område og er således ikke umiddelbart truet og derfor ikke udgravet. Det anbefales dog stærkt at få området undersøgt. Som tidligere nævnt viser søgegrøfter i området, at det har været intensivt benyttet, og detektorfundene antyder, at en evt. tilhørende gravplads skal søges her. Da de gamle undersøgelser i forbindelse med motorvejsbyggeriet i 1974 viser, at bebyggelsen fortsatte mod nord, har museet pålagt detektorfører Ove Madsen at afsøge markerne med detektor for at finde yderlige spor efter bebyggelsen nord for motorvejen. Som tidligere nævnt, må denne rapport ikke opfattes som en endegyldig bearbejdning af fundmaterialet fra udgravningen Godthåb II. En sådan bearbejdning vil være meget

tidskrævende og kræve væsentlige komparative analyser. Dette ligger udenfor beretningsarbejdet og kan ikke kræves økonomisk dækket af beretningsmidler betalt af bygherre.

Den arkæologiske undersøgelse ved Godthåb etape II er hermed afsluttet, og det område, som er behandlet i nærværende rapport, er frigivet til bygherres forvaltning.

Cand. Mag Camilla Bjarnø,
Skanderborg december 2006